



DE TIENDE PROVINCIALE LANDSCHAPSDAG

DE ANTWERPSE ZUIDRAND

Dinsdag 1 oktober 2024 / Theaterzaal Vooruit in Boechout



**Provincie
Antwerpen**



**LANDSCHAPPEN IN DE
PROVINCIE ANTWERPEN**

Elk jaar zet de provinciale Landschapsdag een karakteristiek landschap uit de provincie Antwerpen in de kijker. Via lezingen en excursies leer je dat landschap van dichterbij kennen en kijk je er misschien met andere ogen naar. Hoe ontstond het landschap? Wat was de invloed van de mens? Tot welke historische, ecologische of andere waarden heeft dit geleid?

Dit jaar richten we onze blik op de Antwerpse Zuidrand. Deze streek herbergt een rijk verleden, maar wordt vandaag gekenmerkt door oprukkende verstedelijking. Toch bestaat meer dan de helft van dit gebied uit open ruimte, opgebouwd uit een fijnmazig netwerk van waterlopen verweven met landbouwlandschappen, kasteelparken, bosfragmenten en kleine landschapselementen. Deze waardevolle snippers kunnen tot een landschappelijk samenhangend geheel ontwikkeld worden.



PROGRAMMA

09.00
Onthaal

09.30
Verwelkoming
Luk Lemmens

*gedeputeerde voor Erfgoed en
voorzitter Gebiedsprogramma Zuidrand*

09.40
De Romeinse militaire aanwezigheid in Vlaanderen met voorbeelden uit de Antwerpse Zuidrand

Elly Heirbaut
bedrijfsleider en senior archeoloog bij LAReS

Hoewel er verschillende aanwijzingen zijn voor de Romeinse militaire aanwezigheid in Vlaanderen, is er nog steeds geen duidelijk overzicht van hoe het achterland in het Vlaamse deel van *Gallia Belgica* en *Germania Inferior* georganiseerd was. Een nieuw onderzoek focust op de holistische, ruimtelijke context van deze militaire aanwezigheid, inclusief begravingen, de landelijke organisatie, nederzettingsstructuren en *militaria*. Er worden gegevens opgehaald uit literatuur, hoogtemodellen, *hillshade*, LiDAR, orthofoto's, VAT-analyses, LCP-analyses en meer. Bekende sites worden in hun regionale context geplaatst, terwijl er ook gezocht wordt naar sites die tot nu toe onbekend waren. Tijdens deze lezing wordt ingegaan op de reconstructie van het Romeinse wegennet en wordt aan de hand van enkele lokale voorbeelden de militaire aanwezigheid geïllustreerd.

10.05
Hoe landbouw in de Zuidrand plaatsmaakte voor verstedelijking

Hugo Tant
erfgoedpartner bij Streekvereniging Zuidrand

Sinds millennia is de mens een sedentair leven gaan leiden. Daardoor ontstonden meerdere gehuchten en kleine dorpen, verspreid in ons landschap. Enkele groeiden uit tot steden. Buiten de steden deden de inwoners hoofdzakelijk aan landbouw om in hun eigen levensonderhoud te voorzien. Na de industrialisering in de jaren 1800 werd de aantrekkingskracht van de steden groter voor mensen die niet langer van landbouw maar van de fabrieken afhingen. Met een algemeen toenemende bevolking moesten de steden zich buiten hun omwalling ontwikkelen en namen zij de omliggende dorpen in. Lintbebouwing ging het landschap verbergen. De komst van nieuwe verbindingsmogelijkheden zette een versnelde stadsvlucht in. Landbouwgrond werd gebruikt voor huizenbouw en industrie. Vandaag resulteert dit in een verstedelijkte omgeving waar de overgang tussen de woonkernen niet altijd duidelijk is.

10.30
Kastelen in de Antwerpse Zuidrand

Janna Everaert
historica verbonden aan Universiteit Gent

De Antwerpse Zuidrand herbergt verschillende kastelen, zoals kasteel Cantecroy in Mortsel of waterslot Cleydael in Aartselaar. Deze lezing verkent de rijke geschiedenis van de kastelen en hun veranderde functies door de eeuwen heen. We duiken in de middeleeuwse oorsprong van deze kastelen en bekijken hoe ze transformeerden van verdedigings- en machtscentra naar residentiële paleizen en culturele iconen. Daarnaast focust deze lezing ook op de band tussen deze kastelen en de stad Antwerpen tijdens de vijftiende en zestiende eeuw. We onderzoeken of en waarom stedelingen kastelen wilden bezitten en hoe deze monumentale gebouwen niet enkel fysiek, maar ook sociaal en economisch het landschap van de Antwerpse Zuidrand mee hebben gevormd.

10.55
Pauze



11.15

De Antwerpse Zuidrand: een succesvolle zoektocht naar ruimte voor groen en water

Hans De Schryver

gebiedscoördinator bij Agentschap Natuur en Bos

Wim Annaert

bioloog en conservator bij Natuurpunt Oude Spoorweg

De Zuidrand staat niet meteen bekend om zijn open ruimte of natuurwaarden. Voor velen is het de regio van baanwinkels, aan elkaar gegroeide dorpen en overvolle wegen. Nochtans vind je er – vaak verstopt achter bebouwing – nog mooie landschappen. Zo geven de beekvalleien, oude bossen, (kasteel)parken en kleine landschapselementen de streek mee een gezicht. Maar de Zuidrand is ook belangrijk voor heel wat beschermde soorten, zoals de kamsalamander. Ook voor vleermuizen is de regio belangrijk, want de Zuidrand is de schakel naar de binnenste fortengordel.

De versnippering van de open ruimte stelt soorten voor grote uitdagingen. Door gericht in te zetten op faunaverbindingen, aanpassen van verlichting en het vrijwaren en versterken van de open ruimte, kan ook in de Zuidrand een biodiverse natuur ontstaan. Dit is niet alleen goed voor plant en dier, maar ook voor de mens. Want die natuur zorgt in een dichtbevolkte omgeving voor ruimte voor water, verkoeling, CO₂-opslag, speelnatuur en een gezonde leefomgeving.

11.40

Beleefbare open ruimte in de Antwerpse Zuidrand: een verhaal van samenwerken en verbinden

Tine Verhees

gebiedscoördinator Zuidrand bij provincie Antwerpen

Samen met de lokale besturen, de provincie Antwerpen, het regionaal landschap en tal van andere bovenlokale partners werken we actief in de Antwerpse Zuidrand aan het (be)leefbaar en klimaatrobuust maken van de open ruimte. Tijdens deze lezing kom je alles te weten over het gebiedsprogramma en hoe de verschillende partners werken aan het bewaken, bewaren, verbinden, openstellen, versterken en opwaarderen van de open ruimte tot in de woonkernen in de Zuidrand.

12.05

Conclusie

Jan De Haes

gedeputeerde voor Leefmilieu

12.15

Lunch

13.30

Excursies

16.30

Receptie



EXCURSIES

1

(Romeinse) archeologische collectie Museum voor Heem- en Oudheidkunde, Kontich

Sinds 1964 vonden verschillende opgravingscampagnes plaats op Kontichs grondgebied. Hierbij werden hoofdzakelijk vier sites onderzocht: de site Steenakker-Kapelleveld (1964-1993), de site Alfsberg (1972-1995), de site Blauwesteen (1989) en de site Duffelsesteenweg-Ooststatiestraat (2004-2006). Daarbij werden talrijke sporen en vondsten uit de bronstijd, ijzertijd, Romeinse periode en middeleeuwen aangetroffen. Een selectie van het vondstmateriaal is te bezichtigen in het museum. Er wordt vooral stilgestaan bij de Romeinse periode toen Kontich een administratieve functie had van regionaal belang.

(20 personen - toegankelijk voor rolstoelgebruikers)

Museumgids

2

Fort 5 in Edegem: van militair litteken tot parkgebied

Vanaf 1860 werden er rond Antwerpen grote bakstenen forten gebouwd om aanvallers ver van de nieuwe stadsomwalling te houden. Ze lagen als "ysverwekkende en moorddadige soldatenheuvelen" in het landschap. Na de Eerste Wereldoorlog verloren deze militaire bolwerken hun betekenis en werden ze gebruikt als logistieke depots. Bomen en struiken hebben het braakliggende grasland overgenomen, ook bovenop de gebouwen.

In de jaren 1970 kwam Fort 5 in de handen van het gemeentebestuur van Edegem. De voorbije decennia is het ontsloten als recreatiedomein voor wandelaars, sporters en verenigingen. We bezoeken dit domein met aandacht voor zijn ontstaan en geschiedenis en voor de onmiskenbare natuurwaarde die het vandaag heeft.

(20 personen)

Historische Gidsen van Edegem

3

Landschapspark Frijthout als natuurgebaseerde oplossing voor waterstress?

In de dicht bevolkte Zuidrand vinden we nog heel wat groene en blauwe elementen terug. Als partner in het internationale onderzoeksproject BiNatUr onderzoekt de Universiteit Antwerpen hoe bestaande en nieuw aangelegde waterpartijen optimaal ecosysteemdiensten kunnen leveren en zo ook oplossingen kunnen bieden voor waterstress onder de klimaatsverandering. Eén van hun studiegebieden is het recent ontwikkelde landschapspark Frijthout in Hove. De onderzoekers nemen ons mee door dit boeiende park en hun bevindingen.

(20 personen – wandeling van 5 km: deels door natter gebied; voorzie aangepast schoeisel)

Gidsen: professor Jan Staes en projectmedewerker Robrecht Debbaut, onderzoeksgroep ECOSPHERE Universiteit Antwerpen



4

De Molenbeekvallei door de eeuwen heen

De Molenbeek ontstaat vanuit een kwelgebied ten oosten van de Boechoutse woonkern. Van hieruit stroomt het water oostwaarts richting Vremde, om nadien in Emblem samen te komen met een andere Molenbeek en vervolgens uit te monden in de Kleine Nete. Tijdens het traject door de vallei doorsnijdt de "Boechoutse" Molenbeek een vrij open landschap met vochtige hooilanden, beekbegeleidende bossen en houtkanten met soms nog eeuwenoude knotbomen. In de dertiende eeuw werd de aanzet gegeven tot het bouwen van een abdij. Na enkele jaren werd het bouwproject gestopt voor een andere locatie maar er zijn nog altijd sporen van terug te vinden. Door ook de geschiedenis van de meeste andere percelen te kennen, weet men welke planten, waarom en waar terug te vinden zijn.

(20 personen - natuur- en landschapswandeling van max. 6 km: de wandeling gaat door nat gebied; voorzie laarzen of aangepast schoeisel)

Gids: Luc Sels, conservator Molenbeekvallei Vremde voor Natuurpunt Land van Reyen

5

Het cultuur- en natuurlandschap van de Zuidrand

We fietsen langs het beschermd landschap De Melkkuip. Dit gebied wordt gekenmerkt door een uitgesproken reliëf van hoger gelegen gronden die een depressie omringen en zo een kwel-amfitheater vormen. Vervolgens trekken we doorheen landschapspark De Boshoeke en komen zo bij de Babbelseekse Beemden, een natuurlijk overstromingsgebied in de vallei van de Babbelseek. Van daaruit fietsen we naar natuurgebied Schapenhagen in Kontich. In dit gebied is de afgelopen periode veel geïnvesteerd in ruimte voor water en beleving. Nieuwe vlonderpaden zorgen ervoor dat je met droge voeten van het gebied kan genieten en beschermen de zeldzame orchideeën en dotterbloemen. Sinds de aanleg van de retentiezone ondervinden de buren nog amper wateroverlast. Via het domein Frijthout fietsen we vervolgens terug.

(20 personen - fietstocht van ca. 20 km met enkele stops)

Gidsen: Tine Verhees, gebiedscoördinator Zuidrand provincie Antwerpen; Ankatien Boulanger, coördinator Regionaal Landschap Rivierenland; Wim Annaert, conservator Schapenhagen Natuurpunt Oude Spoorweg; Stef Van Riet, landschapsdeskundige VLM; Kathleen Huysman, projectverantwoordelijke Dienst Integraal Waterbeleid



PRAKTISCH

Wanneer?

Dinsdag 1 oktober 2024
Van 09u00 tot 18u00

Waar?

Theater Vooruit
Sint-Bavoplein 17
2530 Boechout

Bereikbaarheid

Theater Vooruit is goed bereikbaar met het openbaar vervoer. Vanaf het station van Boechout wandel je op 12 minuten naar de locatie. Daarnaast zijn er verschillende bushaltes in de buurt.

INSCHRIJVEN

Deze studiedag is gratis. Het aantal plaatsen is beperkt tot 120 personen. Gelieve in te schrijven voor 23 september 2024. Dat kan via [deze link](#).

MEER INFO

landschapsdag@provincieantwerpen.be

ORGANISATIE

De provinciale Landschapsdag is een organisatie van de provincie Antwerpen (dienst Duurzaam Milieu- en Natuurbeleid en dienst Erfgoed).